

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΑΞΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ:

ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ, ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΣΥΝΟΨΗ

Το ερευνητικό πρόγραμμα στοχεύει στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των πολλαπλών διαστάσεων της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις στις μορφές αστικές κατανάλωσης στην περίπτωση της Αθήνας. Το πρόγραμμα ακολουθεί, σε γενικές γραμμές, την προσέγγιση που προτείνεται από το διεθνές συλλογικό ερευνητικό έργο " Κοινωνική θέση (status), στυλ διαβίωσης και πολιτιστική κατανάλωση: μια συγκριτική μελέτη" υπό τη διεύθυνση των J. Goldthorpe και T.W. Chan. Η κύρια υπόθεση σε εκείνη την έρευνα ήταν ότι η κοινωνικο-οικονομική τάξη (σύμφωνα με το Νεο-Βεμπεριανό μοντέλο επαγγελματικών τάξεων που εισήγαγαν οι Erikson & Goldthorpe) δεν επαρκεί για την κατανόηση των διαφορών στην πολιτιστική κατανάλωση και πρέπει να συμπληρωθεί με τη Βεμπεριανή έννοια της κοινωνικής θέσης (status). Στην ελληνική περίπτωση, αυτά τα μοντέλα διαστρωμάτωσης (μαζί με τις όψεις τους που έχουν να κάνουν με την κοινωνική κινητικότητα) θα επανεξεταστούν με γνώμονα την καλύτερη προσαρμογή στις ειδικές τοπικές συνθήκες. Το πρόγραμμα για την Αθήνα θα βασιστεί σε δειγματοληπτική ποσοτική έρευνα νοικοκυριών σε συνδυασμό με ένα αριθμό ποιοτικών συνεντεύξεων και θα καλύψει ένα ευρύτερο φάσμα μορφών κατανάλωσης πέρα από τα στενά όρια της πολιτιστικής κατανάλωσης: κατοικία – τόσο κύρια όσο και δευτερεύουσα/παραθεριστική, αυτοκίνητα, ψώνια για ρουχισμό, βραδινή έξοδο για φαγητό και, τέλος, επίσκεψη σε κινηματογράφο και σε υπαίθριες εκδηλώσεις ή χώρους για μουσική, θέατρο ή χορό. Ως εκ τούτου, πέραν των προσεγγίσεων που προσιδιάζουν στην πολιτιστική κατανάλωση και στη ιδιαίτερη σχέση της με την κοινωνική θέση και το πολιτιστικό κεφάλαιο και, έως ένα βαθμό, μπορούν να συμβάλουν και στη ανάλυση άλλων μορφών κατανάλωσης, θα εξεταστούν και περισσότερο οικονομικές θεωρίες που συσχετίζουν την κατανάλωση με την επιδίωξη εξασφάλισης status και την επιρροή ομάδων αναφοράς. Μια πρόσθετη διάσταση της ανάλυσης θα είναι και η *κοινωνικο-χωρική* δόμηση της κατανάλωσης και η έκταση κοινωνικού διαχωρισμού μεταξύ τάξεων ή ομάδων διαφορετικού status.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ - ΣΤΟΧΟΙ – ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Το ερευνητικό πρόγραμμα αποσκοπεί στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των πολλαπλών διαστάσεων της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και των διαφορών στις μορφές αστικής κατανάλωσης στην περίπτωση της Αθήνας. Στις μεγάλες πόλεις τα διάφορα πεδία κατανάλωσης δομούνται με σύνθετους τρόπους τόσο καθέτως – σύμφωνα με διάφορες διακρίσεις κοινωνικής τάξης και status – όσο και οριζόντια σύμφωνα με πολιτιστικούς τύπους και "στυλ ζωής", ανάλογα με τον τόπο, τη μορφή και τύπο του "καταστήματος" και το μέγεθος, την ποικιλότητα και το χαρακτήρα της κατανάλωσης. Η κατανομή του πληθυσμού ανάλογα με τους προκύπτοντες τύπους και μορφές κατανάλωσης δείχνει συνήθως σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα διάφορα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα. Το ερώτημα που τίθεται είναι: σε ποιο βαθμό η διαστρωμάτωση ως κοινωνική δομή πέραν των απλών ιεραρχιών εισοδήματος και πλούτου μπορεί να ερμηνεύσει καλύτερα αυτές τις διαφορές και, πιο σημαντικό, ποιες διαστάσεις και ποια σύνθετα σχήματα διαστρωμάτωσης είναι τα πλέον κατάλληλα για την κατανόηση των διαφορών και διακρίσεων στην κατανάλωση. Η κεντρική υπόθεση εδώ, εμπνεόμενη από το σχετικό έργο των Goldthorpe και Chan για την πολιτιστική κατανάλωση, είναι ότι το καθιερωμένο στην Ευρώπη μοντέλο κοινωνικο-οικονομικών τάξεων (ESeC) δεν επαρκεί και πρέπει να συνδυαστεί με τη Βεμπεριανή διάσταση της κοινωνικής θέσης (status) – την ιεράρχηση των επαγγελματικών κατηγοριών σε μερικώς "κλειστές" συλλογικότητες ανάλογα με το κοινωνικό κύρος και τη διαμόρφωση στενότερων σχέσεων μεταξύ "κοινωνικά ίσων". Σε αυτό το πλαίσιο μπορούν να αξιολογηθούν και εναλλακτικές θεωρίες για τη δόμηση της κατανάλωσης στη σύγχρονη και "μετανεωτερική" κοινωνία. Για όλη αυτή την προβληματική έχει αναπτυχθεί σημαντικότερη διεθνής έρευνα και βιβλιογραφία ενώ αντίθετα στην Ελλάδα ελάχιστη κοινωνιολογική έρευνα έχει γίνει τόσο για το σκέλος της διαστρωμάτωσης όσο και το σκέλος των διαφορών στην κατανάλωση.

Η παρούσα έρευνα, πέρα από τις κεντρικές ερευνητικές υποθέσεις, θα επιχειρήσει να καλύψει αυτά τα κενά στην ελληνική περίπτωση. Πρώτον, τα μοντέλα διαστρωμάτωσης, με προσθήκη των όψεων τους που έχουν να κάνουν με την κοινωνική κινητικότητα, θα επανεξεταστούν με γνώμονα την καλύτερη προσαρμογή στις ειδικές τοπικές συνθήκες. Δεύτερον, θα καλυφθεί ένα ευρύτερο φάσμα μορφών κατανάλωσης πέρα από τα στενά όρια της πολιτιστικής κατανάλωσης: κατοικία – τόσο κύρια όσο και δευτερεύουσα/παραθεριστική, αυτοκίνητα, ψώνια για ρουχισμό, βραδινή έξοδο για φαγητό και, τέλος, επίσκεψη σε κινηματογράφο και σε υπαίθριες εκδηλώσεις ή χώρους για μουσική, θέατρο ή χορό. Τέλος, μια πρόσθετη διάσταση της ανάλυσης θα είναι και η *κοινωνικο-χωρική* δόμηση της κατανάλωσης και η έκταση κοινωνικού διαχωρισμού μεταξύ τάξεων ή ομάδων διαφορετικού status.

Το πρόγραμμα για την Αθήνα θα βασιστεί σε δειγματοληπτική ποσοτική έρευνα 2500 νοικοκυριών σε συνδυασμό με ένα αριθμό (περ. 50) ποιοτικών συνεντεύξεων. Η ολοκλήρωση της έρευνας και η ανάλυση του υλικού θα έχει πολλαπλά θετικά αποτελέσματα. Πρώτον, όπως ήδη σημειώθηκε, θα καλυφθούν σημαντικότερα κενά

στη γνώση για τη διαστρωμάτωση, την κοινωνική κινητικότητα και την κατανάλωση στην ελληνική κοινωνία. Δεύτερον, θα διαμορφωθεί μια ευρεία βάση δεδομένων που θα στηρίξει την ανάπτυξη νέων ερευνών σε αυτό το θεματικό πεδίο και σε ειδικότερα θέματα. Τρίτον, δεδομένου ότι αναπόφευκτα -λόγω της κρίσης- θα καταγραφούν και οι διαφορές με την κατανάλωση το 2009, θα μπορεί να γίνει μια συστηματική διερεύνηση των επιπτώσεων της κρίσης σε αυτό το πεδίο καθώς και η σημασία επίμαχων ζητημάτων όπως η έκταση της επιδεικτικής κατανάλωσης στην ελληνική κοινωνία. Τέλος, θα φωτιστούν ορισμένα ειδικού "τοπικού" ενδιαφέροντος ζητήματα όπως η ένταξη των μεταναστών στο σχήμα διαστρωμάτωσης/status, οι παράγοντες που συμβάλουν στην κρίση του Κέντρου της Αθήνας και η σημασία της προσανατολισμένης στο status κατανάλωσης των "αστών" στις αγροτικές κοινότητες παραθερισμού/εγκατάστασης.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΟΜΗ

1. Επισκόπηση της διεθνούς ερευνητικής εμπειρίας – Ιδιαιτερότητες της ελληνικής περίπτωσης – Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου

A. Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα

2. Κοινωνικο-οικονομική τάξη: το τυπικό Ευρωπαϊκό μοντέλο (ESeC) και οι ελληνικές συνθήκες
3. Κοινωνική θέση (status), κοινωνικές σχέσεις και πολιτιστικό κεφάλαιο
4. Κοινωνική κινητικότητα μεταξύ τάξεων και κοινωνικών θέσεων και ρόλος της κοινωνικής "καταγωγής" και της οικογενειακής στήριξης

B. Διακρίσεις και διαφορές στην αστική κατανάλωση

5. Το επίπεδο της κατανάλωσης των νοικοκυριών: διαφοροποιήσεις κατά οικονομικές τάξεις, κοινωνικές θέσεις και περιουσιακή κατάσταση – ομάδες αναφοράς, επιδεικτική κατανάλωση, σχετική αποστέρηση
6. Κοινωνική θέση, επίδειξη και ταυτότητα στην αστική κατανάλωση: κύρια και δεύτερη κατοικία, περιοχή κατοικίας, αυτοκίνητα
7. Κοινωνική θέση, επίδειξη και ταυτότητα στην αστική κατανάλωση: τόποι και μορφές εξόδου για γεύμα, για ψώνια και για πολιτιστική κατανάλωση
8. Δομή και έκταση κοινωνικο-χωρικού διαχωρισμού και αποκλεισμού στην αστική κατανάλωση

Γ. Κοινωνική διαστρωμάτωση, κινητικότητα και κατανάλωση

9. Η κοινωνική και χωρική δομή της αστικής κατανάλωσης: ο ρόλος των πολλαπλών διαστάσεων διαστρωμάτωσης
10. Ο ρόλος της κοινωνικής κινητικότητας και της κοινωνικής "καταγωγής"

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑΤΑ

- α. Έκταση και κοινωνικός χαρακτήρας της επιδεικτικής/προκλητικής κατανάλωσης – Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης 2009-2012
- β. Η κοινωνικο-χωρική μορφολογία της αστικής κατανάλωσης και η "κρίση" του Κέντρου της Αθήνας
- γ. Η αστική ιεραρχία status σε αγροτικό περιβάλλον: παρουσία και κατανάλωση των "αστών" στις κοινότητες εγκατάστασης/καταγωγής τους

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

(στην Αγγλική)

- Alexiou, T. (2009) *Social Classes, Social Inequalities and Living Conditions*, Athens, Papazisis (in Greek).
- Allen J., Barlow J., Leal J., Maloutas T., Padovani L. (2004) *Housing and welfare in Southern Europe*, Oxford, Blackwell.
- Bauman, Z. (2002) *Society Under Siege*, Cambridge, Polity.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*, London, Sage.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, London, Routledge & Kegan Paul.
- Breen, R., editor (2004) *Social Mobility in Europe*, Oxford, Oxford University Press.
- Breen, R. (2005) Foundations of class analysis in the Weberian tradition. In E. O. Wright, editor, *Approaches to Class Analysis*, pages 31–50, Cambridge, Cambridge U. P.
- Chan, T. W. (ed) (2010) *Social Status and Cultural Consumption*, Cambridge, Cambridge U.P.
- Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010) "Social status and cultural consumption" pp. 1-27 in Chan (ed) (2010).
- Chan, T. W., Goldthorpe, J. H. (2010a) "Social stratification of cultural consumption across three domains: music; theatre, dance and cinema; and the visual arts" pp. 204-231 in Chan (ed) (2010)
- Clarke, D. B. (2003) *The Consumer Society and the Postmodern City*, London, Routledge
- Duesenberry, J. S. (1949) *Income, Saving, And The Theory of Consumer Behavior*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Erikson, R. and Goldthorpe, J. H. (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford, Clarendon Press.
- Emmanuel, D., Velidis, S., Stroussopoulou, E. (1996) *The Housing of Low Income Households in Greece*, Athens, DEPOS (in Greek).
- Emmanuel, D. (2008) (with contributions by K. Gortsos & P. Kamoutsi), *Supply of Planned Land, Housing and Prices in Athens (1984-2004)*, Athens, NCSR, Studies and Research series, 8 (in Greek).
- Emmanuel, D. (2009) "Spatial Distribution and Social Segregation as "Class" Behaviour: the Role of Economic Class, Social Status and Housing", pp. 61-102 in T. Maloutas et. al. (2009) (in Greek).
- Frank, R. H. (1999) *Luxury Fever*, Princeton N. J., Princeton University Press.
- Gans, H. J. (1974) *Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste*, New York, Basic Books.
- Ganzeboom, H. B. G. and Treiman, D. J. (2003) Three internationally standardised measures for comparative research on occupational status. In J. H. Hoffmeyer-Zlotnik and C. Wolf, editors, *Advances in Cross-National Comparison: A European Working Book for*

- Demographic and Socio-Economic Variables*, chapter 9, pages 159–193, New York, Kluwer Academic Press.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Polity.
- Goss, J. (2004) “Geography of consumption I”, *Progress in Human Geography* 28,3, pp. 369–380
- Karapostolis, V. (1983) *Consumption Behaviour in Greek Society 1960-1975*, Athens, NCSR (in Greek)
- Kasimati, K. (2001) *Structures and Flows: On Social and Occupational Mobility*, Athens, Gutenberg (in Greek).
- Lambiri-Dimaki, J. (1983) *Social Stratification in Greece: 1962-1982*, Athens, Sakkoulas.
- Leibenstein, H. (1976) *Beyond Economic Man: A New Foundation for Microeconomics*, Cambridge, MA, Harvard Universities Press.
- Maloutas T. (2007) “Segregation, social polarisation and inequality in Athens during the 1990s: Theoretical expectations and contextual difference”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 31/4: 733-758.
- Maloutas T. (2007a) “Socio-economic classification models and contextual difference. A look at the European Socio-economic Classes (ESeC) from a South European angle”, *South European Society and Politics*, 12/4, 12/4: 443-460.
- Maloutas T., Emmanuel D., Pantelidou-Malouta M. (2006) *Athens. Social structures, practices and perceptions: new parameters and trends 1980-2000*, Athens, EKKE, Studies and Research series, 2 (in Greek).
- Maloutas T., Emmanuel D., Zacopoulou E., Kaftantzoglou R., Hatziyanni A. (eds) (2009) *Social Transformations and inequality in Athens at the turn of the 21st century*, Athens, EKKE, Studies and Research series, 9 (in Greek).
- Maloutas T, Fujita K. (eds) (2011) *Residential Segregation Around the World. Why Context Matters*, Farham, Ashgate. (forthcoming)
- Mason, R. (2000) “The Social Significance of Consumption: James Duesenberry's Contribution to Consumer Theory” *Journal of Economic Issues*, Sept, 2000
- Papadopoulos, P. (1987), *The Class Structure of Greek Society*, Athens, Synchroni Epochi (in Greek).
- Peterson, R. A. (1992) Understanding audience segmentation: from elite and mass to omnivore and univore, *Poetics*, 21(4), 243–258.
- Petmezidou-Tsoulouvi, M. (1987) *Social Classes and Mechanisms of Social Reproduction*, Athens, Exantas (in Greek).
- Savage, M., Bagnall, G., Longhurst, B. (2005) *Globalisation and Belonging*, London, Sage
- Souliotis N. (2010) “New “piazzas” of distraction in Athens: localization patterns of small leisure firms and consumption practices in Athens (1990-2005)”, Proceedings of the 8th Pan-Hellenic Geographical Congress of the Greek Geographical Association (in Greek).
- Souliotis N. (2009) “Expansion of the public, refinement of distinction: social construction of demand in the Athenian symbolic economy from the mid-1970s to today”, pp. 279-320 in Maloutas et al. (2009) (in Greek).
- Trigg, A. B. (2001) “Veblen, Bourdieu, and conspicuous consumption”, *Journal of Economic Issues*; 35, 1, 99-115
- Tsoukalas, K. (1996) *A Journey through Reason and History: Writings 1969-1996*, Athens, Plethron (in Greek).
- Ustuner, T., Holt, D. B. (2010) "Toward a Theory of Status Consumption in Less Industrialized Countries," *Journal of Consumer Research: An Interdisciplinary Quarterly*, University of Chicago Press, vol. 37(1), pages 37-56
- Williams, P., Hubbard, P., Clark, D., Berkeley, N. (2001) “Consumption, exclusion and emotion: the social geographies of shopping” *Social & Cultural Geography*, Vol. 2, No. 2, 203-220
- Wynne, D., O’Connor, J., (1998) “Consumption and the Postmodern City”, *Urban Studies*, Vol. 35, 841- 864